

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Философски факултет

Катедра „История и теория на културата“

ОБЩНОСТТА С НАСЛЕДСТВО

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ОПАЗВАНЕ И
СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен

„Доктор“

по професионално направление

3.1. „Социология, антропология и науки за култура“

Докторска програма „Културология“

(Културни инициативи и публични политики)

Докторант: Пламена Заячка

Научен ръководител: проф. д.н. Иван Кабаков

София, 2020

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	3
ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	8
КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	13
ОСНОВНИ ИЗВОДИ И НАСОКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ.....	39
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	41
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	49

СЪДЪРЖАНИЕ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от 232 страници, съдържащи увод, три глави, заключение и библиография. Към работата има три приложения, в т.ч. 8 фигури. За първична основа на изследването са използвани разнообразни библиографски източници – научни публикации в България и други европейски страни (114 заглавия, от тях – 42 на кирилица), включени са още извадки от актуалната специализирана нормативна база (58 вътрешни и международни актове), използвани са и електронни източници с различен характер. Информацията по темата се допълва от направеното проучване на научните изследвания, които разглеждат темата за общностите с наследство в най-голямото електронно научно издание – JSTOR за периода от 1977 до 2019 г., което включва 328 заглавия.

УВОД	6
I. КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО И РАЗВИТИЕ НА ОБЩНОСТТА С НАСЛЕДСТВО	13
1. Културно наследство – изследвания, дефиниции, обхват и критерии	13
1.1. Дефиниции за културно наследство на водещи международни организации.....	16
1.2. Културното наследство в Конвенции и документи на ЮНЕСКО.....	16
1.3. Културното наследство в Хартите на ИКОМОС.....	29
1.4. Културното наследство в документи на Съвета на Европа.....	35
1.5. Културното наследство в ЕС.....	42
1.6. Разширяване на обхвата на културното наследство и припознаване на общностите и техните ценности	43
2. Общността с наследство – понятие, изследвания и основни разграничения	52
2.1. Взаимодействията „общност - наследство”	57
2.2. Територия на общността с наследство.....	60
2.3. Признаци на общностно обединение.....	60
2.4. Критериите при формулиране на общностите.....	61
2.5. Артефакт/и, елемент/и.....	61
2.6. Функции.....	62
2.7. Общността с наследство – документално проучване.....	63
II. ОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА	71
1. Промяна в подхода на опазване и социализация на културното наследство	71
1.1. От „културни права” към основано на участието управление на културното наследство.....	75
1.2. Правно-нормативни документи на водещи международни организации в контекста на участието на общностите в опазването и социализацията на културно наследство.....	84
2. Рамкова конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото	92

2.1. Социално измерение на значението на културното наследство за обществото.....	94
2.2. Икономическо измерение на значението на културното наследство за обществото.....	97
2.3. Документи, свързани с Конвенцията за значението на културното наследство за обществото.....	100
3. Актуално състояние на опазване и социализация на културно наследство в Република България и Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото.....	106
3.1 Актуално състояние на опазването и социализацията на културното наследство в РБ.....	106
3.2 Рамковата Конвенция от Фаро и България – анализ и последици от нейното ратифициране.....	118
III. РОЛЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА ОБЩНОСТТА С НАСЛЕДСТВО В ПРОЦЕСА НА ОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО...139	
1. Роля и значение на общността с наследство.....	139
1.1. Общност и социализация на културно наследство.....	141
1.2. Общност и възстановяване на изгубено наследство.....	142
1.3. Общност и съхраняване на наследство в риск.....	143
2. Участие на общностите в процеса на опазване на културно наследство в България – правна рамка и практики.....	145
3.1 Типология и (съ)отношения на общността с наследство в България.....	150
3.2. Общността с архитектурно наследство.....	153
3.3. Общността с археологическо наследство.....	163
3.4. Общността с нематериално наследство.....	168
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	183

Литература

Приложение 1. Библиографска справка на статии в JSTOR за „общност с наследство“ за периода 1986 – 2019 г. – 210 заглавия.

Приложение 2. Библиографска справка на статии в JSTOR за „общности с наследство“ за периода 1977 – 2019 г. – 118 заглавия.

Приложение 3. Публикации по темата

Възприетата структура на дисертационния труд съответства на целите, задачите и използваните методи. Текстът на изследването се състои от въведение, три глави и заключение.

Глава 1 - Културно наследство и развитие на общността с наследство включва два раздела, от които първият проследява промяната в обхвата на културното наследство, както и развитието на общността с наследство в документи на водещи международни организации в сферата на културното наследство като ЮНЕСКО, ИКОМОС, Съвета на Европа. В тази глава се прави връзката между двете основни понятия, които се анализират в дисертацията. Открояват се основните типове взаимодействия „общност – наследство“.

Глава II - Опазване и социализация на културното наследство: проблеми и перспективи в контекста на глобализацията в три раздела представя проблемите и перспективите в процеса на опазването и социализацията на културното наследство в контекста на глобализацията. Първият раздел проучва правните актове на водещи международни организации в областта на културното наследство. Проучените в исторически план институционални и нормативни промени в процеса на опазване и социализация на културно наследство открояват като основна тенденция прехода от „културни права“ към управление на културното наследство, основано на участие (participatory governance), в контекста на участието на общностите с наследство. Вторият раздел разглежда Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото, документите свързани с нея и къде се намира България в този процес. Анализирана е правната рамка и са очертани основните тенденции за участие на общностите с наследство в този процес. Изведени са насоки и тенденции за актуализиране на системата от мерки за опазване на културното наследство и повишаване на ефективността ѝ в контекста на включването на общностите с наследство в процеса. В последната част е направен опит да се анализират и изведат последиците от ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа за България. Посочени са конкретни последици от прилагането ѝ, които биха повишили ефективността в системата на опазване и социализация на културното наследство.

Глава III – Роля и значение на общността с наследство в процеса на опазване и социализация на културното наследство съдържа два раздела. В първия се разглежда ролята и значението на общността с наследство в процеса на опазване и социализация на културно наследство, открояват се три основни роли: социализация,

възстановяване и опазване. Вторият раздел изследва доколко тази тенденция е приложима и има ли такава практика. Разгледаните случаи показват утвърждаването на няколко основни типа дейности на общностите с наследство в България: социализация, опазване и възстановяване, в зависимост от вида на наследството, като показват значителен потенциал за решаване на някои от най-значимите проблеми в сферата на опазване и социализация на културно наследство у нас.

В заключението са представени обобщени теоретични изводи за същностната роля на общностите в процеса на опазване и социализация на културно наследство и повишаването на ефективността на този процес в България. Дисертационният труд дава относително ясна представа за състоянието на процеса на опазване и социализация на културно наследство в България, очертава основни тенденции в развитието на европейските практики и промяната в коментираните процеси, в контекста на включването на общностите с наследство и представя ползите от въвеждането на подобна политика. На тази основа са открити и възможности за извършване на подобни промени за подобряване на ефективността на системата за опазване и социализация на културното наследство, в контекста на съвременното развитие на България. Опитът ролята и значението на общностите с наследство да бъдат разгледани от гледна точка на подобряването на процеса на опазване и социализация на културно наследство в България дава най-малкото възможност за един по-различен поглед върху тази тематика.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

През последните десетилетия представата за културното наследство динамично се променя - разширяват се неговото съдържание, териториален обхват, граници и социалните му функции. Същевременно идеята за неговото управление също разширява своя обхват. Дейността по неговото опазване и социализация все повече се разглежда като колективен процес, който не приключва с даването на правен статут на културна ценност на съответния обект. Неговото фактическо припознаване от конкретна общност за ценност и носител на памет предполага продължителен процес, в резултат на който културното наследство придобива както икономическа стойност, така и добавена стойност по отношение на (например) културния туризъм или регионалното развитие, а припозналата го общност се превръща в общност с наследство. Освен правителства, вече и общностите са възприемани като “законни” наследници на културното наследство, които заедно са отговорни за неговото опазване и социализация. Съветът на Европа, ЮНЕСКО и Европейският парламент ясно очертават тези идеи в следните документи: 1) Конвенция на ЮНЕСКО за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване; 2) Декларация, приета на Петата европейска конференция на министрите; 3) Рамкова конвенция за значението на културното наследство за обществото на Съвета на Европа или т.нар. Фаро конвенция; 4) Резолюция на Европейския парламент от 8 септември 2015 г. за интегриран подход към културното наследство на Европа. 5) Заключение на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС. Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото признава правото на всеки човек да се ангажира с културното наследство по свой избор. Тя свързва необходимостта повечето хора да намерят нещо за себе си в едно или повече наследства с правото на всички да участват в културния живот, както е записано във Всеобщата декларация за човешки права.

Според чл.2 от същата конвенция на Съвета на Европа, общността с наследство се състои от хора, които ценят и желаят да предадат на бъдещите поколения специфични аспекти на културното наследство. Липсват предварително определени параметри като националност, етническа принадлежност, религия или класа. По този начин общността с наследство може да бъде изградена отвъд различни територии и социални групи. Тя не се определя от гледна точка на мястото, нито от гледна точка на

социалния статус на своите членове. Човек може да бъде член на общността с наследство, като просто оценява културното наследство или желае да го предаде на следващите поколения. Индивидите, като негови наследници, могат да изберат да участват в няколко общности последователно или едновременно. Общностите не са ексклузивни и не водят до ангажираност по отношение на идентичността. Те могат да се отнасят към един сектор, който обединява само тези, които ценят определен вид обект, определен стил, определен период. Те могат да бъдат местни, регионални, професионални или международни. Могат да работят за ограничено време, необходимо за постигане на дадената цел, но не и да бъдат пространствено или временно затворени. Това е социален модел, който позволява на различни индивиди, които имат или нямат същите знания или умения - от учени и изследователи до посетители и любители, да се консолидират около определено наследство, защото го ценят и желаят да го съхранят и предадат на следващите поколения.

Това е отворен модел, който позволява местни асоциации, частни фирми, експерти и обикновени граждани да се ангажират към опазването и социализацията на културни обекти и да работят заедно, за да защитят качеството на живот в техните квартали, с които те се идентифицират и виждат себе си като част от тази среда. Общността с наследство може да се изгради на основата на: 1. Интерес: хора, които споделят един и същ интерес или страст 2. Действие: хора, които се опитват да доведат до промяна 3. Място: хора, обединени от географски граници 4. Практика: хора с идентична професия или извършващи близки дейности 5. Обстоятелства: хора, обединени от външни събития/ситуации. Независимо какво ги е обединило, всички те имат за крайна цел опазването и предаването на културно наследство на бъдещите поколения, което ги определя като общности с наследство.

Къде се намира България в този процес и как тези глобални промени в културните политики влияят върху механизмите на опазване и социализация на културното наследство в България? Какви са предизвикателствата и перспективите пред обществата с наследство в страната? Засега органите на държавната власт не успяват да осъществят цялостно информационно, изследователско и институционално осигуряване на системата на културата, нито пък ефективен надзор върху 40-те хиляди културни ценности и все по-често ставаме свидетели на разрушено културно наследство. Местните власти в повечето случаи не притежават достатъчно експертиза в областта на наследството, което ги прави ненадеждни партньори в процеса на опазване

и социализация на културно наследство. В същото време съществуват несъвършенства в Закона за културното наследство и по-конкретно такива, свързани с правата на човека в тази област. В посочения закон липсва баланс между права и задължения по отношение на културното наследство и преобладава неговият рестриктивен характер, в него няма стимули за хората във връзка с наследството. Не са уредени възможности за договорна защита за постигане на съгласие между заинтересованите страни в процеса на опазване на културно наследство. Силно ограничени са възможностите за достъп до знания за културното наследство в някои от съществуващите официални информационни архиви (например Националният документален архив на недвижимото културно наследство). Има силен недостиг от правила и режими, които да хармонизират частните и обществените интереси в защитените зони с културни ценности. Има множество случаи на неуредени отношения със собствеността в немалко защитени територии с културни ценности. Не на последно място силно са ограничени възможностите на доброволните граждански организации и сдружения да участват в процеса на вземане на решения за съдбата на културните ценности.

В този контекст **предмет на дисертацията** е ролята и значението на общността с наследство в процеса на опазване и социализация на културното наследство. Общността с наследство в България досега не е била предмет на цялостно научно изследване. Изследването на нейната роля и значение за опазването и социализацията на културното наследство ще позволи да се предложат препоръки за подобряване на този процес в България. **Актуалността** на предложеното изследване се обуславя и от немалкото разрушени и саморазрушили се културни ценности, неуредените права и интереси на общностите и гражданското общество в тази област, остра необходимост от актуализиране на политиките за опазване и социализация на културно наследство в България, подценяване на значението на културното наследство и нуждата от опазването му сред част от българското общество и не на последно място от инертността на съвременната политика по отношение на съхранението, опазването и социализацията на културното наследство в България.

Цели и задачи на изследването

Настоящата работа **цели да проучи как „общността с наследство“ в нейните разновидности участва в процеса на опазване и социализация** на определени обекти или практики в коментираната област, както и да анализира актуалното състояние на опазването и социализацията на културното наследство в България и основните му несъответствия спрямо международните правни актове, политическите документи и добрите практики. Основните въпроси, на които са търсени отговори, са свързани с това как общностите с наследство участват в процеса на опазване и социализация на определени обекти или практики на културно наследство. Ролята и постиженията на общностите може да варират. Изследването предлага отговор на въпроса до каква степен общностите биха подпомогнали процеса на опазване и социализация на културно наследство и в каква степен повишават ефективността му като форма на интегриран подход на управление на културното наследство. На тази основа и в сравнение с други европейски практики се представят възможности за повишаване ефективността в опазването и социализацията на културното наследство в България, в контекста на развитието на страната като член на Европейския съюз, ЮНЕСКО, ИКОМОС и Съвета на Европа. Постигнатите теоретични и практико-приложни резултати от изследването ще се използват за изготвянето на препоръки, които да подпомогнат за подобряването на политиките в сферата на опазването и социализацията на културното наследство, както и в известна степен биха способствали за устойчивото развитие на обществото, доколкото общностите биха могли да се разглеждат като форма на самоорганизация на гражданското общество.

За постигането на целите са набелязани **следните задачи**:

- Да се проследи промяната в разбирането за културно наследство, неговия обхват и съдържание във водещи документи на международни организации на основата на ретроспективен преглед.
- Да се разгледа развитието на общността с наследство в научния и документален оборот, след което да се открият основните взаимодействия „общност – наследство“ и на тази база да се изработи типология на общностите с наследство в Република България.
- Да се анализира актуалното състояние на опазването и социализацията на културното наследство в Република България и да се идентифицират

ролята и значението на общностите с наследство в процеса на опазване и социализация на културното наследство.

- Да се изготвят препоръки за подобряване на системата на опазване и социализация на културното наследство в Република България.

Методологията на изследването включва документално проучване на правни нормативни актове, както и политически документи и документи на водещи международни институции, сравнителен анализ, емпирично проучване, case studies. За събиране на представителни данни от архивни и съвременни материали върху развитието на дефиницията за културно наследство е приложен методът на документалното проучване. При очертаването на актуалното състояние на процеса на опазване и социализация на културното наследство в България и други европейски страни е приложен сравнителният анализ на данни от различни материали.

КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА I - КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО И РАЗВИТИЕ НА ОБЩНОСТТА

Глава първа е посветена на изясняването на понятията „културно наследство“ и „общност с наследство“. В нея се анализира тяхното разграничаване и свързване в иновативно понятие, което определя съвременните тенденции в опазването и социализацията на културното наследство. Първа глава започва с преглед на настоящата литература, съществуващите дефиниции и прави обширна ретроспекция на международните правни документи на водещи международни организации в областта на културното наследство, каквито са Съвета на Европа, ЮНЕСКО, ИКОМОС и ЕС, като проследява промяната в представата за културното наследство и анализира разширяването на обхвата и съдържанието на културното наследство.

Темата за културно наследство е широко изследвана за разлика от „общностите с наследство“, при които липсват цялостни научни разработки в България. Някои от авторите разглеждат културното наследство като едно цяло, докато други фокусират своите изследвания върху определен тип наследство като: природно, индустриално, археологическо, архитектурно и т.н. В някои изследвания природното наследство се разглежда като част от културното наследство. Техните автори посочват, че разделящата линия между двете е доста размита, тъй като природата винаги се разглежда през културни „лещи“ и следователно природните пейзажи винаги са формирани с човешка намеса. Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г. разширява полето на наследството с въвеждането на нематериалното културно наследство, което множество автори изследват като самостоятелен вид (Сантова, 2010, 2011, 2014; Стоилова, 2013, Lenzerini, 2011, Vecco, 2010). Не са малко и изследванията, които акцентират върху културните институции – музеи, библиотеки, архиви. Автори като София Василева (Василева, 2013, Barthel-Bouchier, 2013, Clark, 2001, Fairclough, 2009, Keitumetse, 2014.) изследват взаимовръзката между културното наследство и устойчивото развитие, като подчертават разликата между вътрешната ценност на наследството и неговата инструментална ценност. Все повече изследователи през последните години разглеждат темата за наследството, като неизменна част от културата и съответно

като четвърти стълб на устойчивото развитие наред с икономиката, социалната политика и грижата за околната среда.

Концепцията за наследство не е неутрална. Тя е дълбоко свързана с разбиранията на идеолози, политици и теоретици. Развива се в резултат на сложни исторически процеси и постоянно се изменя, тъй като се основава на променящи се ценностни системи, които се разпознават от различни групи хора. Те включват граждани, специалисти от други области, както и различни общности в областта на наследството с техни собствени критерии и „ценности“. Този интерес се обяснява от Лоуентал като резултат от наблюдаваното „разширяване на наследството“ и неговия „повсеместен обхват“, защото то все повече се възприема като общо наследство, принадлежащо на цялото човечество (Lowenthal 1985:10). Увеличаването на заинтересованите от наследството общности и групи води до нарастващ брой гледни точки, мнения, дефиниции и нагласи към наследството, които значително разширяват обхвата на културно наследство. В резултат на тези нови интерпретации на миналото динамично се променя представата за културно наследство – разширяват се неговото съдържание, териториалния му обхват, граници и социални функции.

Тази трансформация е сложен и дълъг процес. В годините преди Втората световна война само три международни договора се позовават на културното наследство без изрично да използват този термин. Те са Хагската конвенция от 1899 г. и 1907 г., както и Конвенцията от Монтевидео за защита на артистичните и научните институции и историческите паметници (т. нар Пакт на Ръорих). Пактът Ръорих регламентира защитата на културното наследство както по време на война, така и в мирно време. В него терминът „исторически паметник“ се споменава за първи път в международна конвенция и отразява разбирането на паметниците на 19-ти век, идвайки от латинското слово „монументум“ (Werner 2005: 1). Смисълът на думата се разширява с течение на времето до застроени материални останки от миналото. До средата на 80-те години наследството се разглежда основно от гледна точка на изградени паметници, които да бъдат запазени като очевидни символи на културна принадлежност. Към момента наследството се идентифицира от някои автори като „тази част от миналото, която избираме в настоящето за съвременни цели, било то икономически, културни, политически или социални“ (Tunbridge, Graham, 2008:2).

Проследявайки еволюцията на културното наследство в дефинициите на водещите организации в областта на културното наследство - ЮНЕСКО, ИКОМОС, Съвет на Европа и ЕС на базата на двата показателя – „обхват“ (кои обекти попадат в областта на наследството) и „критерии“ (какво е нужно за да се припознае наследството като такова), които са изведени в текста. Анализът показва, че концептуалният фокус на културното наследство се измества през годините от паметниците към хората, от материално към нематериално, от обекти към функции. Критериите все по-често се идентифицират с ценностите на индивиди, общности и групи. Разширяването на обхвата на културното наследство в два аспекта – териториален и съдържателен, се аргументира в част 1.6. - „Разширяване на обхвата на културното наследство и припознаване на общностите и техните ценности“. В нея се проследява как културното наследство постепенно надхвърля паметника, монумента, сградата или конкретния предмет и започва да включва пейзажи, цели градове-наследства, живи хора и най-вече основната ценност на наследството започва да пребивава в значенията и интерпретациите, които хората влагат в него.

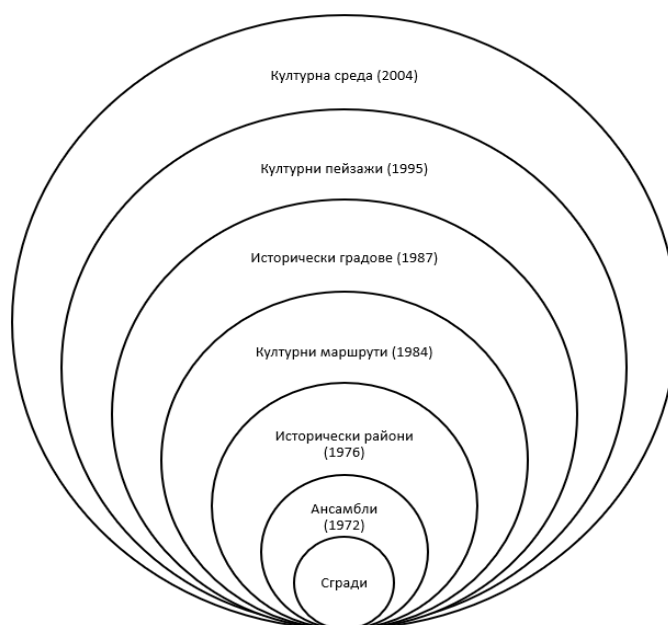
В резултат от оценяването на връзката на човека със заобикалящата го среда се появяват историческите градове като нов вид културно наследство. Историческият град съчетава материални и нематериални следи, както се дефинира в Хартата на ИКОМОС за опазване на исторически градове и урбанизирани зони (Вашингтон, 1987). Друг елемент, който е свързан с човешката среда и постепенно се осъзнава и превръща в културно наследство, са културните маршрути (Кръстев 2009).

Последващо разширение на обхвата на културното наследство, като резултат от оценяването на връзката човек – природна среда е включването на културните пейзажи. Асоциирането на природата с исторически събития, вярвания, живи традиции и идеи ѝ придава културна ценност, което е повод тя да се възприеме като културно наследство под формата на – културен пейзаж (ландшафт). В светлината на Европейската конвенция за ландшафта (Обн. ДВ, бр. 22 от 15 март 2005 г.), пейзажът е хомогенна зона, която се възприема от човека като ценна. Културната му ценност е резултат от „действията и взаимоотношенията между човека и природата, съвместно или поотделно“. Може да се каже, че дефинирането и

включването на културния пейзаж към културното наследство се дължи на осмисляне на връзката човек – природна среда.

Териториалният обхват на културното наследство се разраства и парадоксално това се дължи отново на прехода от материалното към нематериалното. Тъй като се включват ценностите на повече групи и на различни равнища, към него се присъединяват исторически градове, културни маршрути, културни пейзажи. Те освен че са нови видове наследство и имат чисто териториален обхват, също така притежават и неосезаеми ценности, които често преминават през цялата околна среда, което е повод да я възприемаме като интегрална ценност – *културна среда*.

Разрастването на обхвата на културното наследство в териториален аспект би изглеждало по следния начин (Фиг. №1): от отделен обект (паметник, монумент, сграда), към включване на ансамбли и цели исторически райони, през културни маршрути, които систематизират и свързват исторически градове към цели пейзажи до културна среда, която включва всички аспекти, получени в резултат на взаимодействието между хора и места в течение на времето.

Фиг.№1. Модел на разширяването на обхвата на културното наследство в териториален аспект.

Осъзнаването и поставянето на човешките и общностни ценности в основата на тълкуванието и разбирането за това какво е културно наследство води до значително разширяване на обхвата на културното наследство не само в териториален, но и в

съдържателен аспект. Промяната се развива в съответствие с променящите се нужди и изисквания на хората в посока от паметници към хора и от материалното към нематериалното. Анализирайки как се променят критериите за това кое е културно наследство през годините, е видно, че уникалността и автентичността, както са заложили от ранните документи на ЮНЕСКО и ИКОМОС, не са приложими при нематериалното културно наследство, което постоянно се пресъздава и възпроизвежда. Критерии стават самите нужди и изисквания на хората и това какво оценяват. Подборът им се базира на понятия за ценност, присъща за времето и мястото на придобиването. В този смисъл, наследството е „живо“, защото е свързано с живия културен контекст, а основните му ценности са културни и социални. Някои автори добавят и политически и икономически елементи, според тях наследството се идентифицира като „тази част от миналото, която избираме в настоящето за съвременни цели, било то икономически, културни, политически или социални“ (Tunbridge, Graham, 2008:2).

Тази промяна може да се проследи в различните видове културно наследство, които се добавят през годините. В тях прозира оценяването и стремежа за извличане на знания и умения от миналото, които да са полезни в настоящето или имат някаква функция (Фиг. №2).

Фиг. №2 Модел на разширяването на обхвата на културното наследство в съдържателен аспект.

Този процес има своите корени още от 1964 г. с Венецианската харта и учредителните текстове, приети от Международния съвет за паметниците и обектите през 1965., с препращането към „някои социално полезни цели“ (ICOMOS 1964), които

могат да се тълкуват като изместване на посоката. Тази тенденция продължава с Конвенцията на ЮНЕСКО от 1972 г., която изразява стремежа „да провежда обща политика, която да даде конкретна функция на културното и природното наследство в обществения живот, както и да включи опазването на това наследство в програмите на общото планиране“ (Обн. ДВ, бр. 44 от 27 май 2005 г., чл.5, ал. 2). Значима роля в този процес играе и Конвенцията на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство от 2003 година, която дефинира общности и групи от традиции-носителите по неспецифичен начин. Тяхната централна роля в Конвенцията от 2003 г. е включена в определението в член 2.1, докато членове 11, 13 и 15 определят необходимите мерки за включването на общности, групи и индивиди в процеса на идентифициране на елементите на нематериално културно наследство.

Кулминацията на процеса, който установява по-пълно разбиране на зависимостите на отношения между „наследството“ (материално и нематериално) и общностите, е Рамковата конвенция за значението на културното наследство на обществото на Съвета на Европа от 2005 г.¹. Член 1 гласи: „културното наследство и неговото устойчиво използване имат като свои цели човешкото развитие и качеството на живот“. Определяйки обществото като „непрекъснато развиващо се“, „признавайки необходимостта да поставят хората и човешките ценности в центъра на една разширена и интердисциплинарна концепция за културното наследство“, както и „необходимостта от включването на всички членове на обществото в текущия процес по дефинирането и управлението на културното наследство“, Конвенцията от Фаро поставя човешките ценности по един категоричен начин в основата на културното наследство и променя възприятията за него генерално. Тя също така въвежда иновативното понятие „общност с наследство“.

Появата на общностите, които се включват в областта на наследството с техни собствени критерии и „ценности“, се разглежда в част 2. „Общността с наследство – понятие, изследвания и основни разграничения“. Сложността и проблематичността на взаимодействията „общност - наследство“ е следствие на динамиката от обществените отношения в съвременните общества. Въпроси и проблеми, свързани с използването на двете понятия, възникват в различни контексти и те заедно създават различни традиции в мисленето на съотношението наследство - общност. При нематериалното

¹ Конвенцията може да бъде намерена В: Международно правна защита на културното наследство, 2008, стр. 66-74

културно наследство връзката е ясно дефинирана. Общността пресъздава и предава наследството (Сантова 2009, 2014). Тя е носител, който има способността да възпроизвежда наследство, както е записано в чл.2 от Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство (Обн. ДВ. бр. 61 от 28.07.2006 г.) и по-конкретно: „нематериалното културно наследство, предавано от поколение на поколение се пресъздава постоянно от общностите.” Обръщайки се към материалното културно наследство обаче, нещата стоят по друг начин. При него общността може да припознае дадено наследство или да не го направи, но не е негов носител. Въпреки това от факта дали дадено наследство ще се „сдобие” или ще си „създаде” общност до голяма степен зависи неговото бъдеще.

Френският архитект Франсоа Льо Блан, който твърди, че всяка общност притежава наследство (Le Blanc 1993: 2), а според Андре Шастел никой елемент от наследството не носи смисъл извън привързаността на заинтересованите общности (Шастел 2004: 404). С цел да се анализира в най-голяма степен взаимодействието на общността и културното наследство специално внимание е отделено на понятието „общност с наследство“. В тази част се дефинират основните параметри и разграничения на „общността с наследство“, които се обобщават по следния начин: „Общността с наследство“ може да бъде изградена отвъд различни територии, както и от различни социални групи. По вид тя може да бъде местна, регионална, квартална, градска, професионална или международна, както и временна или постоянна. Основният признак е осъзнаването на ценността на конкретното наследство или придаването на ценност от съответната общност, което е свързано с процеса на неговата валоризация, както е посочено в Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото. Общностите не са изключващи и не водят до ангажираност по отношение на идентичността, т.е. индивидите, като наследници на наследството, могат да изберат да участват в няколко общности, последователно или едновременно. Единственият критерий, заложен в Рамковата конвенция на Съвета на Европа за формиране на общност, е идентифицирането ѝ с културни ценности – носители на памет. Липсват предварително определени параметри като националност, етническа принадлежност и религия, социална стратификация и социални слоеве, както и социално-териториални признаци. Няма структурни характеристики като членство и йерархия, количествени фактори или като брой участници. „Общността с наследство“ се третира като самоопределяща се: чрез оценяване на специфични

аспекти на културното наследство и действия за тяхното съхраняване и предаване на следващите поколения отделният индивид става част от общността. Този модел позволява индивиди, които имат или нямат същите знания или умения, от учени и изследователи до посетители и любители, да се консолидират поради факта, че ценят определено наследство, което желаят да запазят и предадат на бъдещите поколения.

Появата на общностите в документооборота на международните организации се разглежда в 2.7 „Общността с наследство: документално проучване“. Не са много международните правни документи в сферата на културното наследство, които боравят с понятието „общности“. Първият от тях е резултат от IV-та Европейска конференция на министрите, отговарящи за културното наследство, която се е състоя в Хелзинки в периода 30-31 май, 1996 г. На нея се определят множество принципи сред които и един, който гласи че индивидите и общностите носят споделена отговорност за опазването на културното наследство През 2000 г. Европейските министри приемат принципи, които публикуват в “Насоки за развитието на законодателства и системи за управление на културното наследство”. По време на V-та европейска Конференция на министрите се приема Резолюция №1.2, която посочва, че “индивидите и общностите имат изконно право да определят сами идентичността си, да познават историята си и да моделират бъдещето си чрез своето наследство“. През същата година започна работа в рамките на Съвета на Европа с цел да се създаде допълнителен протокол към конвенциите от Гранада и Валета. Този опит се счита за недостатъчен, а през 2003 г. е назначен комитет от експерти, който да започне работа по нова конвенция като така се стига до Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото известна също така като Конвенцията от Фаро през 2005 г. Рамковата конвенция на Съвета на Европа въвежда понятието „общност с наследство“, определяйки го *„като група от хора, които ценят специфични аспекти на културното наследство и които те желаят, в рамките на предприети обществени действия, устойчиво да съхранят и да предадат на бъдещите поколения“* (чл. 2б от Рамкова конвенция на Съвета на Европа 2005). Централна категория в този правен акт е значението, което получават общностите с наследство. Конвенцията въвежда понятието „общности на наследството“ и подчертава, че културното наследство не може да бъде определяно само и единствено от експертите, без обществеността да участва в по-голяма степен. Общностите с наследство в своята същност предхождат

документите, те са социален феномен и самата конвенция се основава на техния практическия опит.

Направеният преглед потвърждава смяната на фокуса от ценността на културното наследство сама по себе си както и че значението на интерпретациите на общностите за културното наследство придобива все по-голямо значение. Разширяването на обхвата на културното наследство и настъпилите промени в разбиранията за него водят до промени в подхода на неговото опазване и социализация, който е разгледан в следващата глава.

II. ОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

В резултат от разширяването на обхвата на културното наследство, както и от настъпилите промени в разбиранията за него се променя подхода на опазване и социализация на културното наследство. Глава II „Опазване и социализация на културното наследство: проблеми и перспективи в контекста на глобализацията“ анализира тези промени, които са в посока от защита на наследството от хората към процес на включване на културното наследство в съвременния социален живот. Подходът на опазване на културното наследство вече не е то да се изолира от обществото, а да се интегрира с общности, които го ценят и носят отговорност за неговото опазване и предаване на следващите поколения (Кабаков 2017:149). Тази промяна преминава през различни етапи на стриктно опазване, през консервация и повторна употреба към интегрирана консервация и устойчива употреба и развитие.

В част 1.1. „От „културни права“ към основано на участието управление на културното наследство“ се прави преглед на нормативните документи в сферата на културното наследство от 50-те години до наши дни, който показва бавен преход от формално представителство към реално участие на граждани, неформални общности и организации в процеса на вземане на решения. Разгледаните документи започват с Декларацията на ООН от 1948 г., минават през Европейската културна конвенция от 1954 г., Декларацията за културно многообразие на ЮНЕСКО, до Рамковата конвенция на Съвета на Европа от 2005 г. Всички те представят постепенен и категоричен преход от формално представителство към реално участие на граждани, неформални общности и организации в процеса на вземане на решения по отношение на културното наследство. Конвенцията от Фаро е кулминацията на този процес. Този правен акт допринася за развитието на политиките на включване в процесите на вземане на решения като добавя - правото на културно наследство като част от правото на участие в културния живот. Заявлението, че всеки човек има право да се ангажира с културното наследство по свой избор е от изключително значение, тъй като за пръв път правото на културно наследство е изрично признато в международен документ. Основните международно правни актове, които гарантират правата на човека, не ги обвързват с правото му на културно наследство.

След това е проследено участието на общностите през правно-нормативните документи на международните организации, работещи в областта на опазването на културно наследство (1.2. Правно-нормативни документи на водещи международни организации в контекста на участието на общностите в управлението на културно наследство). Проучените в исторически план институционални и нормативни промени в процеса на управление на културно наследство открояват като основна тенденция прехода от „културни права“ към основано на участието управление на културното наследство, в контекста на участието на общностите с наследство. Тази тенденция е отразена в следните документи на Съвета на Европа: Европейската харта на архитектурното наследство от 1975 г., Конвенцията от Гренада от 1985 г. Европейска конвенция за ландшафта от 2000 г. (Обн. ДВ, бр. 22 от 15 март 2005 г.), както и в правно-нормативни актове на Европейския съюз: Заключение относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа (ОJ С 183, 14.6.2014), Заключениета на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство (ОВ С 463, 23.12.2014), Резолюция на Европейския парламент от 8 септември 2015 г. за интегриран подход към културното наследство на Европа (2014/2149(INI)). ЮНЕСКО започва да включва общностите като субект сравнително късно през 2003 г. и първият документ, който ги споменава, е Конвенцията за опазване на нематериално културно наследство (Обн. ДВ. бр. 61 от 28 юли 2006 г.). В документите на ИКОМОС общности не се споменават, единственият документ, който включва гражданско участие под някаква форма, е Международна харта за опазване на историческите градове.

В следващата част 2. „Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото“ изложението се насочва към два важни аспекта на коментиранията Конвенция на Съвета на Европа както и ползите от подхода на възприемане на културното наследство като ресурс в социален и икономически аспект. В тази част се прави цялостен анализ на Конвенцията от Фаро. Общата цел на коментиранията Рамкова конвенция е да гарантира мястото на културното наследство в центъра на нова визия за устойчиво развитие. Предпоставка за изпълнението на тази визия е въвеждането на широко понятие за културно наследство. Анализът показва, че това е най-широката концепция давана някога, както се видя в предходната глава и тя често е наричана „междудисциплинарна концепция за културно наследство“. Необходимостта от нея се обосновава на идеята, че наследството и неговата функция

трябва да се определят във връзка със социалната промяна и съвременните човешки ценности. В този контекст се излага социално значение на културното наследство на три нива (2.1. „Социално измерение на значението на културното наследство за обществото“). На индивидуално ниво значението на културното наследство се отразява на качеството на живот, правото на участие в културния живот, както и на засиленото социално сближаване и включване на традиционно negliжирани социални групи. На обществено равнище социалното значение на културното наследство се счита, че наред с изграждането на мирно и демократично общество, то допринася за области като образование. Също така, на европейско равнище се посочва, че културното наследство представлява форма на „културно лепило“, което насърчава междукултурния диалог между различните страни на континента във времена на дестабилизация и засилена глобализация. На следващо място се разглежда стремежа да се изведат на преден план икономическите ползи от културното наследство и това да стане начин за неговото опазване (2.2. „Икономическо измерение на значението на културното наследство за обществото“). Ноел Феъркълф онагледява този процес с пример от банковия сектор „преди това обществото е считало културата и културната среда за имот (актив), вид държани в банка предмети, които не трябва да бъдат докоснати, а само управлявани, докато Конвенцията подчертава, че културното наследство следва да се счита за капитал или актив (ресурс), от който обществото и неговите граждани следва да извличат по-големи икономически ползи (Fairclough, 2009:35). При този подход се повдига въпросът няма ли да надделеят икономическите интереси над културните ценности? Отговорът е в чл. 10 от Конвенцията от Фаро, според който, за да се използва пълният потенциал на културното наследство като фактор за устойчиво икономическо развитие, трябва да се осигурят стратегии, които зачитат целостта на културното наследство, без да засягат неговите присъщи ценности (чл. 10 от Конвенцията на Съвета на Европа). Важно е да се отбележи, че по този начин Конвенцията залага спирачка на прекомерни икономически интереси, които биха довели до загуба на културно наследство. Икономическият потенциал на културното наследство е видим: традиционният туризъм, културният туризъм като отделен вид туристическа услуга, която носи със себе си редица икономически ползи от засилване и поддържане на местна сувенирна индустрия, както и стимулиране на местно производство на традиционни храни и напитки като част от кулинарния туризъм. Въпреки това трябва да има баланс между традиционната практика на опазване на културно наследство и практиката, при която се работи в по-тясно сътрудничество с

други сектори на обществото. Конвенцията насърчава един умерен подход, при който значението и ценността на културното наследство се съхраняват в процеса на адаптиране към съвременните социални и икономически реалности.

Приносите на Конвенцията на Съвета на Европа от 2004 г. са отчетени от институциите в сферата на наследството. Показателно е, една не малка част от документите на ЕС реферират към нея. В част 2.3. „Документи, свързани с Конвенцията за значението на културното наследство за обществото” се прави преглед на документите, свързани с Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото, които допълват и разширяват основните идеи и понятия, представени в нея. Това са: Обяснителният доклад към Рамковата конвенция от Фаро от 2005 г.; Планът за действие на Рамковата конвенция от 2016-2017 г. и Стратегията за Европейското културно наследство за 21 век. Европейският съюз също обръща голямо внимание на Рамковата конвенция и прави препратки към нейните принципи в няколко документа: Заключение на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство (ОJ С 183, 14.6.2014); Резолюцията на Европейския парламент за интегриран подход към културното наследство на Европа (2014/2149(INI)); Заключение на Съвета относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа (ОВ С 183, 14.6.2014 г.). В този дух са и последните Заключение на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС (ОВ С 196, 8.6.2018 г.). Трите документа свидетелстват за значението на Рамковата конвенция от Фаро в областта на управлението на културно наследство и стимулират държавите – членки на ЕС да ратифицират този международно правен акт и да приложат неговите принципи, доколкото им позволява Договора за функциониране на Европейския съюз (ДФЕС).

Изхождайки от направения анализ и промяната в тенденциите на опазване и социализация на културно наследство в международен мащаб, се разглежда актуалното състояние на този процес в България. Анализирани са правната рамка и са очертани основните тенденции за участие на общностите с наследство. Представени са законовата и институционална рамка на опазването на културното наследство, методи и средства за закрилата му. Изведени са насоки и тенденции за актуализиране на системата от мерки за опазване на културното наследство и повишаване на ефективността ѝ в контекста на включването на общностите с наследство. В този контекст последната част 3.2 „Рамковата Конвенция от Фаро и България – анализ и

последствия от нейното ратифициране“ се съсредоточава върху анализа на въздействието от ратифицирането на Конвенцията от страна на България и практическото влияние върху българските културни политики. По отношение на цялостната визия на Конвенцията от Фаро за културното наследство като ресурс за социално и икономическо устойчиво развитие, както и по отношение на правата и отговорностите, които тя възприема, могат да се посочат следните последици за управлението на културно наследство в България:

- Конвенцията може да послужи за вдъхновяване и да даде тласък на културната политика и темата за управлението на културното наследство. Тя въвежда нов модел на сътрудничество „общност с наследство“ и промотира принципи, които имат за цел да засилят социалното сближаване в обществото.
- Конвенция подчертава важноста на включването на повече заинтересовани страни, които да участват в разговора за това какво е културно наследство, като насърчава работата към по-широк обхват по отношение на правото на културно наследство.
- Конвенцията може да послужи като инструмент за развитие на междусекторното сътрудничество в процеса на управление на културното наследство.
- Конвенцията продължава политиката на използването на културното наследство като инструмент за регионална политика, като стимулира разработването на методи за по-активно междусекторно сътрудничество и насърчава съхраняване на културната ценност пред икономическия интерес.
- Възприемането на културното наследство като икономически ресурс в съответствие с Конвенцията, както за използването, така и за опазването на културното наследство, допринася за постигането на баланс между традиционната културна политика на опазване и по-творческата практика, която е по-близка до целите и начините на функциониране на съвременните общества.
- Конвенцията може да спомогне за развиване и въвеждане на принципите за включване на хора и общности в управлението на културното

наследство в съответствие с културната политика и новите национални цели за работа в тази област.

- Конвенцията допринася за развитието на приобщаваща политика на сътрудничество с други участници и групи по интереси, които да се вземат предвид. "Общността с наследство", в този контекст да действа като модел на сътрудничество, когато експертната общност и други общности от други сектори се обединят с оглед на дадено културно наследство.
- Конвенцията насърчава процеса на демократизиране на правото на дефиниране и интерпретация на културно наследство, което принадлежи на една малка експертна група. Съгласно Конвенцията следва да се чуят и други гласове в тази област. Последица от подходите за участие, които Конвенцията застъпва, следва да бъде разработването на инструменти, които да позволят включването на различни заинтересовани страни, за да дадат своя принос в процесите на опазване и социализация на културното наследство.
- Терминът "общност с наследство" включва много по-широк кръг от групи от тези, които обикновено разпознаваме като гражданско общество от българска перспектива. Последица от евентуална ратификация е, че възприемането на това, което представлява гражданското общество в България ще се разшири с нови представи и опит.
- Администрацията трябва да разработи повече методи и подходи за управление на културното наследство във връзка с въпроси, които засягат социалната устойчивост и включването в процесите на вземане на решения.

В обобщение II глава разглежда промяната в подхода на опазване и социализация на културното наследство, който преминава от представителство към право на участие, представя актуалното състояние на процеса на опазване и социализация на културно наследство в България и прави анализ на последиците от ратифицирането на конвенцията. Следващата глава се съсредоточава върху ролята и значението на тези нови актьори – общностите с наследство за опазването и социализацията на културно наследство в България.

III. РОЛЯ И ЗНАЧЕНИЕ НА ОБЩНОСТТА С НАСЛЕДСТВО В ПРОЦЕСА НА ОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Глава III „Роля и значение на общността с наследство в процеса на опазване и социализация на културното наследство в Република България“ проблематизира сложните отношения между общностите и властите. В нея се извежда напред участието на общностите в процеса на опазване на културно наследство в България от гледна точка на правна рамка. Изхождайки от предходните наблюдения, че „Общността с наследство“ е избраният път в дългия процес на трайна грижа за културното наследство, по който голяма част от европейските държави са поели, се анализира доколко тези механизми и политики са валидни за България. В случая действа следният принцип: действията на ЕС в областта на културата и културното наследство са фиксирани от ДФЕС (чл.167), според който хармонизацията на законови и подзаконовни нормативни актове не е в компетенциите на Съюза и остава приоритет на отделните държави. С други думи по отношение на правната уредба на културата и културното наследство приложимо е вътрешното законодателство на България, а ЕС има координираща и подкрепяща роля. Поради тази причина Резолюцията на Европейския парламент за интегриран подход към културното наследство остава с пожелателен характер. Другият инструмент, който би спомогнал за утвърждаването на общностите като участник в областта на културното наследство, е Конвенцията на Съвета на Европа от 2005 г., известна и като Конвенцията от Фаро, тъй като според Конституцията на Република България ратифицираните конвенции имат приоритет над местните закони съгласно чл. 5 ал. 4. Към момента тя е само подписана от страна на България, но все още не е ратифицирана, обнародвана и влязла в сила, съгласно чл. 5 ал. 4 от Конституцията на Република България, поради което не поражда правни последици. Следователно от правна гледна точка участието на местните общности при опазването на културно наследство в България е силно ограничено.

В същото време то става все по-важно при определяне на начините, по които културното наследство се опазва и социализира. В 2. „Роля и значение на общностите с наследство в България – типология и (съ)отношения“ се проблематизира ролята на общностите, която нараства пропорционално на сложността на нейното дефиниране и се анализира доколко този процес е развит в България. Свидетели сме как хора и

общности без памет в настоящето разрушават наследство и провалят и собственото си бъдеще. В следствие архитектурното наследство – самостоятелни сгради паметници на културата, архитектурни ансамбли и дори цели архитектурни резервати се разрушават или са на път да изчезнат, археологическото наследство е заплашено от осъществяването на проекти за устойчиво развитие и растеж в сферата на културния туризъм, които не се съобразят с автентичността на културните ценности – носители на памет и ги обезличават, природното наследство е подлагано всеки ден на незаконна сеч. Това свидетелства, че много често обществото, отделните общности и индивиди, не виждат собственото си културно наследство като носител на памет, не го ценят, нито пазят. В същото време местните общности могат в малък мащаб и с чувство на истинска отговорност на място да се грижат за културното наследство, след като веднъж вече са го припознали като такова, като част от тяхната идентичност. Те в различна степен успяват да повлияят на местните и на националните политики за опазване на културното наследство и дори да предизвикат възстановяването на разрушен паметник или да съхранят „наследство в риск“. В части 2.1, 2.2, и 2.3 са представени четири случая на местни общности с наследство, които демонстрират завиден капацитет при решаване на най-големите проблеми, свързани с опазването и социализацията на културно наследство в България.

Общността с наследство като мисловна конструкция, а и като практика в България, е най-добре представена в Пловдив, поради тази причина и четирите случая, които са анализирани, са от този град. Няколко са причините за изборът на град Пловдив. На първо място Пловдив се слави като град с многовековно културно наследство, което е естествено вписано в градската среда и се е превърнало в част от всекидневието на пловдивчани. Пловдив неформално се представя, не само от пловдивчани, като културната столица на България преди да стане такава на Европа. Не е случайно, че градът е избраната дестинация за конференцията за културното наследство по време на Председателството на България на Съвета на ЕС през 2018 г. – „Културно наследство: за една по-устойчива Европа.“ На второ място Пловдив има много буден дух на съпричастност към съдбата на културното наследство и винаги го е имал. Неслучайно градът е обявен за Европейска столица на културата за 2019 г., като една от причините за неговия избор е силният акцент, който поставя върху участието на граждани и общности.

Поради вече посочените причини подборът на репрезентативните случаи на „общностите с наследство“, които са представени в дисертацията, не е случаен и неаргументиран. Той се основава на критериите за общност с наследство, които са заложили в самата дефиниция на Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото – оценяване на даден аспект на културното наследство и предприемане на публични действия за неговото съхранение и предаване на бъдещите поколения. Случаите са емблематични по отношение на някои от най-сериозните проблеми при опазването и социализацията на културно наследство, като занемарено архитектурно наследство и заплахата от рушене и/или агресивни бизнес интереси, комерсиализацията на археологическото наследство и проблема със загубата на памет, идентичност и традиции.

В тях е видима цялата сложност с участието на общностите в процеса на опазване и социализация на културно наследство, но и ролята и значението, което имат в този процес. Първите два случая – „Тютюневия склад“ и кино „Космос“, разглеждат връзката на местната общност и архитектурното наследство, третият – „Небет тепе“, представя местната общност и отношението ѝ към археологическото наследство и последният разглежда връзката на местната общност с нематериалното културно наследство – „Мълчаливото хоро“ (макар и неформално признато). Самите общности, както отворената дефиниция позволява, нямат йерархия и стройна структура, те се самоорганизируют, могат да имат ситуационен лидер или лидерството и инициативата да се поема на ротационен принцип, но „гласът“ на „общността с наследство“ се съдържа най-вече в нейните действия. В противен случай, когато няма действия сме свидетели на „мълчаливо съгласие“ със съдбата на културното ни наследство.

В „2.1. Общността с архитектурно наследство“ са представени два случая, тъй като в най-голяма степен общностите се активизират при недвижимото културно наследство, част от което е и архитектурното наследство. Те представляват два различни подхода на общностите към занемарени сгради със статут на културна ценност, тъй като от една страна културното наследство е „послание от миналото...“, което ние трябва да съхраним в неговия автентичен вид за следващите поколения” (Венецианска харта 1964), а от друга страна, то представлява ресурс и стимул за социално развитие, който трябва да се използва по един ефективен начин. При първия случай (Тютюневия склад) общността се бори да възстанови наследството в автентичния му вид, докато във втория случай (кино Космос), освен за съхраняването

на красотата му, общността работи и за разгръщането на неговата функционалност, с оглед на нуждите на местното население, като стимулира социалното развитие. Двата случая са репрезентативни по отношение на казуса със занемарените сгради – със статут на културна ценност, които се оставят да се саморазрушат или директно се разрушават, за да се изпълнят дадени инвестиционни намерения. Те дават силен отпор на местната власт, която използва забравата като аргумент за омаловажаване на наследството и постепенното му премахване продиктувано от икономически интереси. Случаят с **Тютюневия склад** е показателен, тъй като е първият, при който тази превърнала се в обичайната практика не успява, в следствие на което се променя и тактиката. След този случай усилено започва да се говори за затягане на мерките и увеличаване на глобите за недобросъвестни стопани на недвижими културни ценности. Въпреки че в закона има правни норми, обхващащи правата и задълженията на собственика, притежаващ обект със статут на културна ценност (чл. 70-77 от ЗКН), мерките, гарантиращи неговото спазване, не са достатъчно ефективни. Това е видимо в случаи, при които културен обект е притежаван от частно лице, което не само че не го поддържа, но и му „помага“ да се „саморазруши“.

Местната общност успява да даде необходимия тласък и обществен заряд, изисквайки от институциите да реагират, като по този начин се превръща в техен коректив в процеса на опазване на културно наследство. Приела Тютюневия град за свое наследство – част от нейната идентичност, формираната местна общност се бори за неговото опазване и се явява своеобразна бариера пред частните инвестиционни интереси, които не разпознават сградата като носител на памет и общностни връзки, а я разглеждат като ненужен обект на подходящ терен за инвестиции.

Вторият пример с **кино „Космос“** е показателен по отношение на различните подходи при „употребата“ на културно наследство, когато е загубило своето реално предназначение и функции, вследствие на което е запустяло и потънало в забрава. В такива случаи обикновено се задействат икономически интереси и заинтересовани лица се опитват да придобият публичната собственост, на обект който от самото си съществуване е за обществено ползване. Сблъсъкът между икономическия и обществения интерес се проявява в комуникацията между местната власт и местната общност, която цени своето наследство – кино „Космос“ и желае да го съхрани и предаде на бъдещите поколения. Самоорганизираната се общност успява да спре планираното разрушаване на сградата, което въпреки статутът ѝ на културна ценност щеше да се случи. Ролята на общността е видна предвид лошото управление от страна

на местните власти, които с бездействието си повече от 15 години, в които киното стои неизползваемо и рушащо се, показват абсолютната си незаинтересованост от запазването на сградата и дават превес на частния интерес пред обществения. Още по-важно е, че общността не желае само възстановяването на сградния фонд и реставрацията на облика на бившето кино, а се стреми да го превърне в културно средище, в място за срещи на местните жители. Показателно е, че те разпознават социалното значение и добавена стойност на наследството. Също така те добавят към първоначалната му ценност и надграждат, като въткват своята интерпретация и по този начин успяват не само да го съхранят, но и допринасят за неговото развитие, като го интегрират в съвременния градски живот.

В 2.2. „Общността с археологическо наследство“ се разглежда случай, който е част от казус, присъстващ в медийното пространство от няколко години насам. Това е дебатът за развитието на културния туризъм и „възстановяването“ на крепости по програми на ЕС, който доведе до обособяването на две групи. От една страна това са експертните общности и професионални гилдии, които се обединяват около мнението, че тези практики водят до загуба на автентичността на културното наследство и производството на ново наследство, а от друга - са неговите идеолози и защитници, подкрепени от представители на местна власт. Случаят „Небет тебе“ показва отношението на местната общност към античността, което е от особено значение в условията на глобализация, която застрашава идентичността и ценностите на местните и в чиито условия бавно се губи националното богатство, в търсене на печалба. Предлаганият проект за Небет тебе крие риска да го стандартизира в процеса на удовлетворяване на предполагаемите желания на туристите. Адаптирането на културното наследство за туристически цели създава една организирана автентичност, която не предлага „потаяне“ в местната култура, а има театрален характер.

Коментираният случай е показателен за хипотетичното реконструиране на археологически останки, което е в противоречие с всички международно приети принципи на реставрацията и е в нарушение на основни документи в областта на опазването, отдавна ратифицирани от Република България. Такива са Международната харта за консервация и реставрация на паметниците и забележителните места (Венеция; 1964), Европейската харта на архитектурното наследство (1975), Конвенцията за защита на архитектурното наследство на Европа (Гранада; 1985), Европейската конвенция за опазване на археологическото наследство (Валета; 1992) и

Документът от Нара за автентичността (1994), който, макар и последно цитиран, е от ключово значение за разбиране на повечето от реакциите на местните и професионалните общности с наследство.

В част 2.3. „Общността с нематериално наследство“ се представя един пример, който не е чест от Националната представителна листа на нематериалното културно наследство на ЮНЕСКО, въпреки това несъмнено е съпътстваща част от българския бит и една от най-ярките форми на традиционна култура: музикалният и танцов фолклор – българското хоро. Вече няколко години продължава инициативата на пловдивчани „Хорá за хората“, която събира стотици граждани в неделите на градските площади и бързо е възприета и от други градове. Въпреки че народният танц присъства в Декларацията на ЮНЕСКО от 1997 г., в Хартата на ИКОМОС за народното/ендемично наследство от 1999 г., Конвенцията за нематериално културно наследство на ЮНЕСКО от 2003 г., както и е насърчаван от Конвенцията от Фаро и е вписан в чл. 6, т. 15 от Закона за културното наследство в обществото, има противоречиви мнения относно изразяването му в публичното пространство. И все пак опитите на общината в бъдещата Европейска столица на културата да спре танца се превръщат в ефективна реклама – броят на участниците се увеличава двойно.

Общността в този случай е водеща още от създаването на тази практика, защото тя е оценена и споделена от почти всички участници. В този смисъл тази общност е различна от другите, не само поради факта, че нейното наследство не е материално, но и защото тя не е реактивна, а проактивна по отношение на общо споделените си ценности. Иначе казано – общността не се самоорганизира когато наследството ѝ е в риск, както в случаите с Тютюневите складове, кино „Космос“ или „Небет тепе“, а се консолидира около него от самото начало, като го изважда от традиционната му среда и го социализира в условията на съвременния град с неговата динамичност и многообразие от форми на културно изразяване.

Местните общности с наследство в Пловдив демонстрират качества на достойни партньори в сферата на опазването на културното наследство. Тези общности се грижат за опазването на архитектурно, археологическо и нематериално наследство, като показват, че имат капацитет да решават проблеми, дори когато нямат необходимите инструменти. Тяхната значимост се вижда особено когато има дефицит на културна политика на заинтересованост и запазване на ценни исторически и културни местности. Тяхната липса, съчетана с negliжирането от страна на

институциите, може да има пагубен ефект за него. Отсъствието на обществен интерес е мълчаливо съгласие в полза на частния такъв, което обрича културното наследство на разруха. Именно това е една от основните причини грижите за наследството да не се ограничават само до държавни и местни власти или до подхода „от горе надолу“, а да се включват и местни общности, за да се постигне дълготраен и устойчив резултат в опазването на културното наследство чрез използването на подхода „от долу нагоре“ (Кабакон 2017: 175-179). Преосмислянето на ролята на местните общности и осъзнаването, че тяхното участие ще подобри начина, по който културното наследство се опазва и социализира, е важно в постигането на тази цел. Съществен резултат представлява фактът, че управляващите град Пловдив днес са много по-открити за участието на хора от професионалните гилдии и заинтересовани граждани в оформянето на визията на градската среда, така че всеки елемент от многообразието на този древен град да намери своето естествено място в хармонична цялост.

Всяка от тях се бори по различен начин и с различни средства да съхрани своето наследство. В резултат на тази активност се открояват три типа общности с наследство, на базата на консолидацията около вида наследство: общност с архитектурно наследство, общност с археологическо наследство и общност с нематериално наследство, като взаимовръзката между тях има различни специфики. При двата случая с архитектурното наследство, макар и от един тип, общностите предприеха различни подходи, в единия случай на съхраняване, в другия на не просто на възстановяване, но и на адаптиране към съвременната среда. Представените примери показват различните роли на местните общности, които се консолидират около Тютюневия склад, кино „Космос“ „Небет тепе“ и „Мълчаливото хоро“.

На базата на представените случаи, в края на тази част се извеждат няколко изводи:

- Провеждането на по-ефективна политика включва тя да не се ограничава само до държавни и местни власти или до подхода „от горе надолу“, а да се приобщиат заинтересованите страни и общности, за да се постигне дълготраен и устойчив резултат в опазването на културното наследство;
- Такъв подход би бил в унисон с политиката на ЕС и Съвета на Европа, а стъпка към него е ратифицирането на Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото;

- Съвременна система за опазване на културно наследство следва да отчита ценностите и традициите на местното население;
- Наследството атрофира при отсъствие на обществено участие и подкрепа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През последните десетилетия в европейски и световен мащаб върви процес, при който културното наследство разширява своя обхват, съдържание и променя функциите си. Разрастването на обхвата на културното наследство в териториален аспект би изглеждало по следния начин: от отделен обект - паметник, монумент, сграда, към включване на ансамбли и цели исторически райони, през културни маршрути, които систематизират и свързват исторически градове към цели културни пейзажи, за да приключи накрая с културна среда, която включва всички аспекти получени в резултат на взаимодействието между хора и места в течение на времето. Този процес би могъл да се наблюдава и анализира в документите на ИКОМОС, (Хартата за опазване на исторически градове и урбанизирани зони 1987), Съвета на Европа (Европейската конвенция за пейзажа/ландшафта, 2000, Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото 2005).

Осъзнаването и поставянето на човека и неговите ценности в основата на тълкуването и разбирането за това какво е културно наследство води до значително му разширяване и в съдържателен аспект. Промяната се развива в съответствие с променящите се потребности и изисквания на хората в посока от паметници към хора и от материалното към нематериалното наследство. Този процес има своите корени още от 1964 г. с Венецианската харта и учредителните текстове, приети от Международния съвет за паметниците и обектите през 1965., с препращането към "някои социално полезни цели", които могат да се тълкуват като изместване на посоката. Тази тенденция продължава с Конвенцията на ЮНЕСКО от 1972 г., която изразява стремежа „да провежда обща политика, която да даде конкретна функция на културното и природното наследство в обществения живот“. Тази тенденция е най-добре представена в Рамковата конвенция за значението на културното наследство на обществото (Съвет на Европа, 2005), според която „културното наследство и неговото устойчиво използване имат като свои цели човешкото развитие и качеството на живот“. Определяйки обществото като „непрекъснато развиващо се“, „признавайки необходимостта хората и човешките ценности да се поставят в центъра на една разширена и интердисциплинарна концепция за културното наследство“, както и „необходимостта от включването на всички членове на обществото в текущия процес по дефинирането и управлението на културното наследство“, Конвенцията от Фаро поставя човешките ценности по един категоричен начин в основата на културното

наследство и променя възприятията за него по качество различен начин спрямо установените до този момент представи.

Културното наследство все повече се възприема като „тази част от миналото, която избираме в настоящето за съвременни цели, било то икономически, културни, политически или социални“ (Tunbridge, Graham, 2008:2). Еволюцията в разбирането за културно наследство се развива в съответствие с променящите се нужди и ценности на хората в посока от паметници към хора и от обекти към функции и следователно от опазване до устойчиво използване и развитие. В резултат подходът към културното наследство търпи изменения. Дейностите по неговото опазване и социализация все повече се възприемат като колективен процес, в който правителствата остават основен, но вече не са единствен актьор, а заедно с общностите са отговорни за неговото опазване. По този начин гласът на експертите започва да се допълва и води от Vox Populi.

През XIX век и през по-голямата част на XX век участието на обществеността в процеса на опазване на културното наследство се счита за най-добро, когато е пасивно. Показателно е, че тази тенденция, която дълго време е анатема в консервативните среди, започва да се променя с осъзнаването, че културното наследство освен „духовно послание от миналото“, което сме длъжни да съхраним и предадем на следващите поколения „в цялото богатство на неговата автентичност“, също така представлява и ресурс за социално и икономическо развитие на обществото.

Икономическото развитие със сигурност не е сред оригиналните мотивации за съхранение на културното наследство, но стремежът да се използва наследство в полза на общество е естествен. Особено предвид значимото разширяване на обхвата му, който вече включва „всички аспекти на среда, получени в резултат на взаимодействието между хора и места в течение на времето“. Това прави невъзможно за съхраняването му по традиционния начин, защото изисква огромни ресурси, които не са възвръщаеми, ако то не се използва. Поради тези причини водещите международни организации започват да разглеждат културното наследство като двигател за развитието, допринасящ не само за културното, но и за икономическото и социалното благосъстояние на съвременното общество.

Не по-малко значим е акцентът върху обществените права и отговорности при опазването и социализацията на културното наследство, който произтича от

възприемането, че културното наследство принадлежи на цялото човечество (Lowenthal 1985:10). Този обрат, при който обществеността започва да се възприема като пълноправен наследник, който има отговорности за „неговото“ наследство, се изразява най-ясно в Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото от 2005 г. Тя препоръчва да се установят управленски практики, които зачитат и отчитат ценностите, които хората придават на културното наследство. В член 12, буква „с“ се уточнява, че техните ценности трябва да бъдат взети под внимание: „да отчитат ценностите, определени от всяка общност с наследство по отношение на културното наследство, с което тази общност се идентифицира“. ЮНЕСКО също полага усилия за насърчаване на активното участие на общностите при нематериалното културно наследство (Обн. ДВ. бр. 61 от 28 юли 2006 г.).

Съвременното разбиране на културното наследство изисква да се насърчават местните общности, които показват, че имат значителна роля в процеса на опазване и социализация на културното наследство. Това е тенденция, която ще се развива занапред и ще има централна роля в отношенията между компетентните органи и обществото. Поради тази причина е важно да се проследят и анализират световните тенденции в опазването на културно наследство, както и да се прецени до колко те са релевантни и приложими в Република България.

Анализът на актуалното състояние на системата на опазване и социализация на културното наследство в България позволява да се каже, че тя е в процес на догонване що се отнася до промяната в парадигмата на опазване и социализация на културното наследство в европейски и световен мащаб, от гледна точка на прехода от право на културно наследство до участие в процеса. Въпреки положителните тенденции в мисленето на културната политика, засега те си остават с пожелателен характер, а общностите - без правен инструмент и механизъм за влияние, с който да имат възможност да съхранят „своето“ наследство за бъдещите поколения.

Провеждането на по-ефективна политика включва тя да не се ограничава само до държавни и местни власти или до подхода „от горе надолу“, а да се приобщат заинтересованите общности, за да се постигне дълготраен и устойчив резултат в опазването на културното наследство. Такъв подход би бил в унисон с политиката на ЕС и Съвета на Европа, а стъпка към него е ратифицирането на Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ И НАСОКИ ЗА БЪДЕЩИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

През последните десетилетия разбирането за културно наследство се развиват в съответствие с променящите се потребности и ценности на хората в посока от паметници към хора и от обекти към функции и следователно от опазване към устойчиво използване и развитие. Стремещт да се използва наследството и да се търси социална и икономическа ефективност е естествен и необходим. Извличането на икономическа полза от наследството би могло да бъде полезно и за самото наследство, в случай че част от приходите бъдат насочени обратно към неговото опазване.

Културното наследство все повече се осъзнава не само като „духовно послание, което трябва да се съхрани и предаде в автентичен вид“, но и като ресурс за културно и социално развитие на обществото. Тази значима промяна води до изменение в подхода на опазване на културното наследство и до включване на общности с нови интерпретации и собствени критерии за ценност. Общността може да обогатява наследството като участва в избора на нови културни изрази, т.е. валоризацията сама по себе си се превръща в значима културна практика. Показателно е, че тази промяна е осъзната и от една най-консервативните в това отношение организации. Бившият президент на ИКОМОС Михаел Петцет подчертава, че ценностите сега са доминирани от тези общности, които преди това не са били разпознати като заинтересовани страни (Petzet 2010). Настоящият президент на организацията също подчертава, че редом със съхраняването на различни елементи културното наследство, възраждането на чувството за общност и участието ѝ в този процес е от изключително значение (Araoz, 2011).

Този процес с много по-бавни темпове навлиза при нас. Може да се каже, че Пловдив е люлката на общностите с наследство в България. Тъй като самият процес тече „от долу на горе“ няма основание да се смята, че скоро ще прекрати своето действие. Напротив, общностите ще играят все по-важна роля в процеса на опазване и социализация на културно наследство. Това е обосновано от тенденцията в европейски и световен мащаб на преход от традиционния към интерактивен и интегриран подход на управление на културното наследство, който включва повече актьори и търси допълнителни възможности за финансиране. Финансовият аргумент важи с особена сила за България. Разходите за култура са около 0,5% от БВП и без да се изключват положителните резултати от системата на управление на културното ни наследство,

трябва да се посочи, че тяхното използване до голяма степен не е ефективно. Може да се каже също така, че „общността с наследство“ е символ на осъзнаването, че културното наследство не следва да се дефинира само и изключително от експерти, а и обществото следва да се включи чрез различни общности.

По отношение на включването на общностите с наследство в процеса на опазване и социализация на културно наследство в България може да се направи изводът, че моментът е настъпил. Това се обосновава от една страна от промяната в самото разбиране за културно наследство и неговите социални и икономически функции, както и от промяната в подхода на опазването му. Съществено е, че припознаването на общностите като отговорни за опазването и социализацията на културното наследство, редом с правителствата и местните власти, е насърчавано в документите на ЕС. В Заключенията относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа се призовават държавите членки да засилват диалога с участниците, заинтересовани от културното наследство, също така в Заключенията на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство се насърчава разработването на рамки за управление на много равнища и с участието на множество заинтересовани страни на всички етапи, които отчитат културното наследство като споделен ресурс. Резолюцията на Европейския парламент от 8 септември 2015 още по-категорично отправя искане към държавите членки „да гарантират разработването на правни инструменти, които да позволяват алтернативни модели на финансиране и администриране, като например „участие на общността“. Последният, но най-важен документ от гледна точка на включването на общностите, е Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото от град Фаро.

Основните принципи на прилагането на Конвенцията от Фаро са сътрудничеството и диалога между държавни институции, местна власт и местни общности. Идеите за сътрудничество и отговорност на всички заинтересовани страни по отношение на културното наследство насърчават участието на обществото в опазването и социализацията на културно наследство. Признаването на правото на културно наследство на повече страни може да доведе до повече гледни точки и конфликт на ценности. В тези случаи акцентът трябва да е върху създаването, споделянето, приемствеността, а не върху унищожението на едно или друго наследство, защото мнозинството не го оценява. Дори малка общност да го цени, то трябва да бъде съхранено. Конвенцията от Фаро подчертава, че всеки може да

упражнява правото си на наследство, стига то да не нарушава правата на другия. Следователно Конвенцията адресира потенциалните конфликти между различните права и интерпретации между отделните участници и подчертава, че правото на културно наследство не влиза в конфронтация с по-висши фундаментални права на общността, като правото на човечеството да опазва ценности с изключителна универсална стойност.

От тази гледна точка Конвенцията от Фаро представлява един потенциален инструмент за решаване на такива конфликти като насочва вниманието към положителната страна от участието на хора и общности в процеса на опазване и социализация на културното наследство. На преден план са изведени социалните и икономическите ползи за различни нива – индивидуално, обществено / национално и европейско. Може да се отбележи, че стратегическата цел е изграждане на едно ново общество, което разчита на индивидуалния принос, където всеки е част от едно цяло и „взема“ повече отколкото би могъл да постигне със самостоятелни действия. Разбира се, Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото не е отговор на всички проблеми, но тя засяга актуалния въпрос както в миналото, който ще го има и в бъдещо и е на фокус в настоящето – кой решава кое наследство е ценно? Кое трябва да се запази, кое трябва да се адаптира? Това са все въпроси, чиито отговор следва да се търси от повече хора!

Бъдещи насоки

Тенденцията е включването на общностите с наследство в процеса на опазване и социализация на културно наследство да продължи да се развива. В тази перспектива те биха могли да се превърнат в основен компонент, около който да се развиват взаимодействията на компетентните органи с обществото. От тази гледна точка би било интересно да се изследва каква е тяхната роля при решаване на случаи със спорно и противоречиво наследство, като дисонантното културно наследство, за което има разделение в обществото. Друга възможна посока за бъдещи изследвания може да е процеса на валоризация (оценностяване) на културно наследство от дадена общност с оглед представянето и реализирането на потенциала, които имат общностите с наследство.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд разглежда тема, която досега не е била предмет на цялостно научно изследване в България. За пръв път е проведено комплексно изследване на ролята и значението на общността с наследство в процеса на опазване и социализация на културно наследство в България. В изпълнение на изследователската задача за разработване на типология на общностите с наследство в България могат да се обособят както различни видове наследство, така и следните типове: общност с архитектурно наследство, общност с археологическо наследство и общност с нематериално наследство.

Типологията на общностите с наследство показва ролята и значението на участието на общностите в процесите при опазване, възстановяване и социализация на културно наследство. Те демонстрират завиден капацитет при решаване на най-големите проблеми, свързани с опазването и социализацията на културно наследство в България, но тяхната най-силна страна е отговорното и проактивно им поведение.

- Проблем със занемареното архитектурно наследство и заплахата от рушене и/или агресивни бизнес интереси. В този случай общността се явява бариера на частните интереси (Тютюнев склад), тя дава тласък и обществен заряд и повишава осведомеността за значението на наследството, като изисква съответно неговото съхраняване/консервация/реставрация. При случаите със занемареното архитектурно наследство общността се явява и коректив на лошото управление от страна на местните власти (кино Космос), които с бездействието си го остават да се руши или планират разрушаването му, давайки превес на частния пред обществения интерес, въпреки че въпросният обект има статут на културна ценност.
- Проблем с комерсиализацията на археологическото наследство. В този случай общността застава зад съхранението на автентичния характер на наследството, като със своите действия предотвратява риска то да бъде стандартизирано в процеса на удовлетворяване на предполагаемите желания на туристите (Небет тепе). Адаптирането на културното наследство за туристически цели създава риск от откъсването му от живота на местните жители.
- Проблем със загуба на памет, идентичност и традиции. В този случай ролята на общността се състои най-вече в участието ѝ в опазването му и е двойна. От една

страна тя е субект-потребител - Мълчаливо хоро, а от друга самата тя е обект на опазване, тъй като е носител и изпълнител на различните форми на нематериалното културно наследство (Сантова 2009: 6). Също така, чрез действията си те подпомагат процеса на социално сближаване.

Теоретическа и практическа значимост

- От гледна точка на приноса към критическите изследвания на културното наследство в България дисертацията предлага иновативен поглед на интерпретиране на културното наследство. Тя измества фокуса от културното наследство само по себе си като поставя в центъра общностите с наследство и тяхната роля, значение и интерпретации на наследството.
- Разпознава и дефинира общностите с наследство като конкретен и актуален въпрос. Изследвани са специфичните взаимовръзки между общностите и различните видове наследства. Разработена е типология на общностите с наследство и тяхната роля при решаването на проблеми свързани с опазването и социализацията на културно наследство в България, която може да послужи за основа, на която да се надградят връзките между общности и наследства.
- Подлага на критичен анализ процеса на управление на културното наследство в България, в сравнение с европейските и глобални тенденции в контекста на промяна в отговорността от страна на държавата и прехода към по-интерактивно управление.
- От гледна точка на проблематизиране на съвременни тенденции в сектора на културното наследство работата допринася за очертаването на съвременни политики и тенденции в областта на културното наследство, както и обвързването им с дневния ред на ЕС, Съвета на Европа, ЮНЕСКО, ИКОМОС и съвременните предизвикателства. Посредством разглеждането на конкретни случаи е проблематизирано участието на местни общности в процеса на вземане на решения относно тяхното наследство, въпреки тяхната значима роля.
- Изследва правната инфраструктура на културното наследство и действащото законодателство в контекста на възможностите за участие на граждански

организации, НПО и общности в процеса на вземане на решения – изложение и критичен анализ.

- Анализира въздействието от евентуална ратификация на Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото от страна на България и практическото влияние върху българските културни политики. Обобщава и извежда най-важните последствия от ратификацията за управлението на културното наследство в България, в контекста на възприемането на културното наследство като ресурс за социално и икономическо устойчиво развитие, както и по отношение на правата и отговорностите. След обстоен анализ на условията и последствията за България, изготвя списък с причини защо препоръчва ратификацията на Конвенцията на Съвета на Европа от 2005 г.

Използване на резултатите от изследването

Дисертационният труд представлява отправна точка, на която да се стъпи за подробен анализ на последствията от ратифициране на Конвенцията от Фаро.

На основата на направения анализ на Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото, както и на релевантността ѝ за България, би могло да се организира обществен дебат за нейната ратификация поради следните причини:

- Конвенцията не изисква конституционни изменения, за да се даде възможност за ратификация.
- Конвенцията от Фаро е рамкова конвенция, тя остава на държавите да преценят как най-добре могат да реализират принципите ѝ - чрез закони, препоръки, промени в политиките и др. Всяка страна избира пътя, който ѝ подхожда най-добре по отношение на съществуващо законодателство и политическа ситуация. Факт е, че Рамковата конвенция оставя възможността на страните, които я ратифицират да преценят нивото на изпълнение.
- Конвенцията от Фаро по-скоро посочва целите, но не предлага стратегия. Самият документ не дава напътствия, а по-скоро идеи, които илюстрират различните възможности за работа с културното наследство.

- По-голямата част от Конвенцията на Фаро се занимава с въпросите как културното наследство може да бъде ресурс за социална и икономическа устойчивост. Тези въпроси са в синхрон с мисленето и развиването на културни политики към момента. Именно ратификацията може да стане инструментът, който да ги стимулира.
- Конвенцията следва да се счита за "отправна точка" за разработването на допълнителни въпроси, които са в съответствие с настоящата българска политика и ще бъде в състояние да осигури подкрепа за по-нататъшна им работа.
- Конвенцията стимулира гарантирането на социалното устойчиво развитие чрез разработване на повече методи и процедури за управление на конфликти в духа на Конвенцията на взаимно уважение и признаване на правото на културно наследство на всеки.
- Ратифицирането на Конвенцията от Фаро също е в съответствие с политиката на ЕС и неговите документи в сферата на културата и културното наследство (Заклученията на Съвета относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа, Заклученията на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство, Резолюцията на Европейския парламент от 8 септември 2015), която отправя искане към държавите членки да гарантират разработването на правни инструменти, позволяващи алтернативни модели на финансиране и администриране като например „участие на общността“.
- Ратифицирането на Конвенцията от Фаро укрепва сътрудничеството между ратифициралите я държави в рамките на целия Съвет на Европа. Ратификацията може да бъде мотивирана и от факта, че общото международно предимство на коментираната конвенция се счита за по-голямо от потенциалния интерес на страната да не я ратифицира.

Цитирана литература в автореферата

1. Василева, С. 2013. Културно наследство и устойчиво развитие: концепции, политики, добри практики. София: За буквите.
2. Кабаков, И. 2017. Интегрирано управление на културата. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“.
3. Кръстев, Т. 2009. „Историческите територии: интеграционно поле за култура и туризъм“. В: Културно наследство: образование - наука - опазване, интегрирани в туризма. ISBN 978-954-304-355-2
4. Сантова, М. 2009. Правата на човека и нематериалното културно наследство, София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.
5. Сантова, М. 2010. Правата на човека и нематериалното културно наследство. – Български фолклор, № 3-4, с. 150-159.
6. Сантова, М. 2011. Нематериално културно наследство: изграждане на Национални регистри и културни политики. Българска перспектива. – Българска етнология, 2011, № 2-3, с. 98-110.
7. Сантова, М. 2014. Да уловиш неуловимото. С., Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.
8. Стоилова, Е. 2013. Валоризация на нематериалното културно наследство. В: Дни на наследството. 2013. София: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.
9. Шастел, А. 2004. Понятието наследство. – В: Места на памет, т. 1. съст. И. Знеполски. София: Дом на науките за човека и обществото, 352-410.
-
10. Araoz, G. F., 2011. “Preserving Heritage Places under a New Paradigm.” Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development 1(1): 55-60.
11. Barthel-Bouchier, D. 2013. Cultural Heritage and the Challenge of Sustainability. Routledge: New York.
12. Clark, K. 2001. From regulation to participation: cultural heritage, sustainable development and citizenship. In: Council of Europe. 2001. Forward planning: The function of Cultural Heritage in a changing Europe. Council of Europe Publishing.
13. Clark, K., Drury, P. 2001. Summary of work: from monuments to people, the function of the cultural heritage in a changing Europe. In: Council of Europe. 2001. Forward planning: The function of Cultural Heritage in a changing Europe. Council of Europe Publishing.
14. Fairclough, G. 2009. “The cultural context of sustainability. Heritage and living”, Heritage and Beyond.

15. Fairclough, G. 2009. New heritage frontiers: Heirtage, Landscape and Sustainability. In: 2009 Heritage and Beyond, Council of Europe Publishing, Strasbourg. p.29-41.
16. Graham, B., Tunbridge, J. 2008. A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy. New Zeland Geographer, Vol.56, issue 2, pp.61-80
17. Keitumetse, S. 2014. Cultural Resources as Sustainability Enablers: Towards a Community-Based Cultural Heritage Resources Management, Vol.6, 70-85.
18. LeBlanc, F. 1993. Is Everything Heritage?
<http://drr2.lib.athabascau.ca/index.php?c=node&m=detail&n=8832>
19. Leniaud, J.-M., "Heritage, Public Authorities, Societies, " Heritage and Beyond , 2009 , p. 137
20. Lenzerini, F. 2011. Intangible Cultural Heritage: The living culture of peoples. The European Journal of International Law, Vol. 22, No.1, 101-120.
21. Lowenthal, D. 1985. The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
22. Petzet, M. 2010. International Principles of Preservation. Berlin: Bäßler.
23. Vecco, M., 2010. „A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible”, Journal of Cultural Heritage, Volume 11, Issue 3, p. 321-324
24. Werner, T. 2005. *The evolution of “cultural heritage” in international law.* Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes". Proceedings of the scientific symposium. ICOMOS 15th general assembly and scientific symposium (Xi`an, China, 17-21 octomber 2005).

Международни правни актове

1. Всеобща декларация за правата на човека. Приета и провъзгласена от Генералната асамблея на ООН с резолюция 217 А (III) от 10.12. 1948.
2. Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (Обн. ДВ, бр. 80 от 02.10.1992 г.)
3. Европейска конвенция за ландшафта, Съвет на Европа, Страсбург, 2000 (Обн. ДВ, бр. 22 от 15 март 2005 г.)
4. Европейска конвенция за опазване на археологическото наследство (ревизирана), Валета, 1992 г. (Обн. ДВ, бр. 70 от 10.08.2004 г.).

5. Заключение на Съвета относно извеждането на преден план на културното наследство в политиките на ЕС (ОВ С 196, 8.6.2018 г.)
6. Заключение на Съвета относно основано на участието управление на културното наследство (2014/С 463/01) (ОВ С 463, 23.12.2014 г.).
7. Заключение относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа (ОЖ С 183, 14.6.2014).
8. Конвенция за защита на културните ценности в случай на въоръжен конфликт (Обн. ДВ, бр. 24 от 24 март 1959 г.).
9. Конвенция за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване, ЮНЕСКО (Обн., ДВ, бр.33 от 20.04.2007 г.).
10. Конвенция за опазване на архитектурното наследство на Европа (Обн. ДВ. бр.42 от 28 Май 1991 г.)
11. Конвенция за опазване на подводното културно наследство, (Обн., ДВ, бр. 16 от 26.02.2010 г.)
12. Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство, (Обн. ДВ бр. 44 от 27.05.2005).
13. Конвенция относно мерките за забрана и предотвратяване на незаконен внос, износ и прехвърляне на правото на собственост на културни ценности (Обн. ДВ, бр. 44 от 27 май 2005 г.).
14. Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство на човечеството, ЮНЕСКО, 2003. (Обн. ДВ. бр. 61 от 28 юли 2006 г.).
15. Международна харта за консервация и реставрация на паметниците и забележителните места – Венеция 1964 г. В: Международноправна защита на културното наследство, съст. Кабаков, И., Русев, К. София: МК
16. Международна харта на културния туризъм ИКОМОС (Мексико, 1999) В: Международноправна защита на културното наследство, съст. Кабаков, И., Русев, К. София: МК
17. Пакт „Ръорих“. [онлайн]: <http://www.roerich.org/> [13.10.2017].
18. Рамковата конвенция за значението на културното наследство за обществото 2005, Съвет на Европа. В: Международноправна защита на културното наследство, съст. Кабаков, И., Русев, К. София: МК.
19. Резолюцията на Европейския парламент от 8 септември 2015 г. за интегриран подход към културното наследство на Европа (2014/2149(INI))

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Заячка, П. 2019. Общност и право на културно наследство в Конвенцията на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото. В: Сп. Български фолклор, кн.1.
2. Заячка, П. 2019. Общността с наследство и настоящето без памет. В: "Културно-историческото наследство - памет за бъдещето", РИМ-Разград, „Фабер“, ISBN: 978-619-00
3. Заячка, П. 2018. Председателството на България на Съвета на ЕС и Западните Балкани в контекста на културното наследство. В: „Икономически и социални аспекти на културното наследство“, ПУ „Паисий Хилендарски“.
4. Zayachka, P. 2018. Identity and Community: the Heritage Community of Plovdiv” In: Identities in urban contexts: the european multilingual city. Edited by Lorna Carson, Chung Kam Kwok and Caroline Smyth. Published by the Centre for Language and Communication Studies, Trinity College Dublin, ISSN: 03323889
5. Заячка, П. 2017. Общността с наследство: Тютюневият склад в Пловдив. В: Опазване на културното наследство: Идеи и практики, по случай 60 години от присъединяването на България в ЮНЕСКО, София: "Проф. Марин Дринов".
6. Заячка, П. 2016. Значението на информацията за мобилизацията на общността с наследство. В: Културното наследство в информационното общество, София: Министерство на културата.